

poganjala klica rezistence, ki je edina bila zmožna sčasoma odkupiti, odrešiti Italijo.

Knjiga se kajpada ne loteva nasprotne plati svojega osrednjega vprašanja. S plati jugoslovanske protifašistične rezistence bi se dalo namreč tudi vprašati, kaj pomeni takratni poziv partizanskih vodstev italijanskim, dotlej okupacijskim enotam, v "skupni boj proti skupnemu sovražniku - Hitlerju" (tako npr. razglas Narodnoosvobodilnega sveta za Primorsko Slovenijo)? Kakšen je v luči takega poziva poglobitni cilj NOB? Vojaška zmaga nad evropskim fašizmom ali kar in celo zgolj socialistična revolucija? Kako si zamisliti izpeljavo revolucije v teku in v razmerah bojnega in zavezniškega sodelovanja na lastnih tleh, z enotami kraljeve italijanske vojske? Dejstvo, da se večina italijanskih vojakov temu pozivu ni odzvala, je onemogočilo odgovor zgodovine same na to vprašanje. Toda gre za jedro slovenskih postrevolucijskih sporov o pravem značaju velikega dejanja, ki ga je slovenski narod - z vodstvom, kakršno se mu je tedaj edino ponudilo - nedvomno zmagel v času srečanja s svojo do zob oboroženo usodo.

Janko Pleterški

T o m a ž T e r o p š i č : *Kozjanski odred 1., 2.* Obzorja, Maribor 1993
(Knjižnica NOV in POS; 29/3), 413 + 465 strani.

Obsežna monografija o Kozjanskem odredu je nastala kot nekoliko predelano magistrsko delo. Že zaradi tega je metodološko in hevristično precej bolj dodelana, kot je običajna raven v tej sicer impozantni knjižni zbirki. Avtorju v pomoč in knjigi v korist so bile tudi nekatere njegove predhodne študije o posameznih vidikih teme pa tudi obsežno terensko delo.

Avtor je v 16 poglavjih obdelal skoraj dveletno obdobje vojaškega dela narodnoosvobodilnega boja na Kozjanskem. Obravnavo je temi ustrezno krajevno omejil, hkrati pa je posegel precej širše v tistem delu, kjer je obravnaval razmerje med prebivalstvom in vojaštvom. Tako monografija ni le oris partizanske enote, njenih bojev in razvoja, pač pa mnogo pove tudi o tisti sicer težko zajemljivi in merljivi vmesni coni med partizanstvom in prebivalstvom, kar se običajno označuje s formulo, da je bila gverilska vojna možna le v povezavi z ljudstvom. Delovanje in funkcioniranje Kozjanskega odreda je namreč mogoče še najbolje označiti kot gverilo, z izjemo krajšega obdobja osvobojenega ozemlja jeseni 1944. Odred je namreč deloval na robu že itak počasneje in šibkeje razvijajočega se področja narodnoosvobodilnega boja na Štajerskem, kar je moralo nujno vplivati na cilje in taktiko partizanjenja na Kozjanskem. Kozjansko je bilo v posebni situaciji tudi zato, ker je bilo precej izolirano območje, saj je bilo na vzhodu omejeno z utrjeno in varovano državno mejo, ki se je vlekla tudi onstran Save navzgor do Radeč, vendar pa je mnogo večja zapora na tem območju bila zapora ljudi; v pasu vzdolž

Sotle in Save so namreč živeli novi, nemški in pronacistično usmerjeni naseljenci, zvečine Kočevarji, ki so predstavljali za partizansko vojsko veliko oviro. Drugi dve smeri pa sta omejevali reka Savinja in dobro varovana železnica.

Monografija v 16 poglavjih zajema štiri tematske dele. Prvi del v dveh poglavjih je krajši geografsko-gospodarski oris Kozjanskega in pregled partizanskih enot na Kozjanskem pred ustanovitvijo odreda. Avtor opozarja, da je geografska označba Kozjanskega šele novejšega datuma, nastala je prav med narodnoosvobodilnim bojem.

Drugi del v sedmih poglavjih obravnava razvoj in boje odreda. Odred je bil ustanovljen z odredbo IV. operativne cone že konec marca 1944, dejansko formiran pa šele 27. aprila 1944 pri Sromljah. (Prvič je bil namen formirati Kozjanski odred nakazan že v povelju Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet spomladi 1942.) Njegova ustanovitev je izhajala na eni strani iz okrepitve Kozjanskega bataljona, na drugi pa iz nalog, ki so si jih postavila višja poveljstva, namreč da z odredi pokrivajo celotno operativno območje. Začetek je bil skromen: okoli 150 borcev, od tega precej neoboroženih. Kasneje se je enota vsaj številčno hitro večala; julija jih je bilo 500, konec avgusta celo 1182 (na 445 kosov orožja). Nato se je številčno stanje zmanjšalo zaradi odvajanja novomobiliziranih v druge enote IV. operativne cone in zlasti na Dolenjsko. Po ocenah avtorja je odred mobiliziral v letu 1944 okoli 4000 borcev, vsaj 2100 jih je transportiral na Dolenjsko.

Poletje in zgodnja jesen nista bili le čas rasti, pač pa tudi obdobje največjih vojaških uspehov. V tem času je bil odred ocenjen za najboljšega na območju IV. operativne cone. Jurklošter junija, Pilštajn in Pišcece julija, Podsreda avgusta in Kozje septembra - to so bila največja naselja, ki jih je osvojil in kontroliral odred. Tako je svoje operativno območje potisnil tudi v kozjanske doline in vzpostavil osvobodeno območje, ki ga je uspešno branil pred občasnimi vdori vse do decembra 1944, ko je v ofenzivi "Divja svinja" (Wildsau) okoli 2500 vojakov, del je bil tudi kozakov in ustašev iz sosednje NDH, izgubil večino ozemlja in bil prisiljen spet preiti na gverilski način bojevanja. Ofenziva pa je bila res 'divja', saj je komaj kje najti tako sistematično nastopanje proti civilnemu prebivalstvu kot na Kozjanskem, kar pove že podatek, da je bilo delno ali v celoti požganih 77 naselij, okoli 500 družin je ostalo brez bivališč, ubitih je bilo okoli 30 ljudi. Odred se je bojem v glavnem izmikal, se razdelil na čete, veliko več kot izgub je bilo dezertarjev, celo okoli 400, vendar povečini iz zalednega Kozjanskega vojnega področja. Ob hudi prizadetosti prebivalstva je tako razumljivo nezadovoljstvo političnih organov z učinkom partizanov, ki se je po ofenzivi kazala v medsebojnih napetostih in kritikah višjim forumom.

Zadnje vojne mesece je odred zaradi ovirajočega snega v glavnem prebil brez velikih bojov. Doživel je nekaj hujših porazov, najhujšega pod Resevno 18. marca, ko je padlo 31 borcev 2. bataljona in še nekaj aktivistov. Konec marca so začeli pripravljati premik glavnine odreda na Dolenjsko ali v Zasavsko hribovje, da ga ne bi zadela bližajoča se fronta. Potem pa je 1. aprila prišlo povelje, da je treba

odred poslati v Prekmurje, kjer naj bi sodeloval v sklepnih bojih. Takoj so odred pregrupirali v pohodno enoto z začasnim imenom Kozjanska grupa, ki je štela 250 borcev, 5. aprila so že prestopili Sotlo, 16. aprila so bili na Kalniku, prešli so frontno črto in bili 27. aprila preko Drave, prešli pot do Prekmurja, 2. maja so vkorakali v Lendavo, tri dni kasneje pa v Mursko Soboto. Prišli so torej prepozno, da bi lahko izpolnili prvotni namen pohoda. Bili pa so dragoceni kot izkušeni borci in so predstavljali jedra za zaledne vojaške organe, bataljon KNOJa in Prekmursko brigado.

Iz preostale skupine borcev, ki je ostala na Kozjanskem, pa je v treh tednih zrasel nov Kozjanski odred (formiran prav na obletnico prvega, 27. aprila), saj tik pred nemškim zlomom ni bilo pomanjkanja borcev. V zaključnih bojih je en bataljon vkorakal v Sevnico, drugi pa v Celje in Štore. Odred je končal svojo bojno pot 28. maja v Mariboru; večina moštva je bila dodeljena v enote KNOJ-a, del pa državni varnostni policiji (OZNA).

V sedmih poglavjih nato avtor obravnava službe in spremljajoče dejavnosti. Med njimi sta najpomembnejši zveze in obveščevalna služba, ki je bila orientirana predvsem na dogajanje ob meji in na železnicah (Dobova-Zidani most-Celje-Rogatec). 10 terenskih obveščevalnih točk je pokrivalo območje od Brežic do Ptuja. Zveze so omogočale uporabo zbranih podatkov in posredovanja. Poleg delujočih TV linij je odred postavil še 10 vojaških kurirskih postaj, na osvobojenem območju položil telefonske linije (18 priključkov), daljinske zveze je vzdrževal z radijsko postajo na Lisci in pozneje s prenosnima postajama. Saniteta ni obstajala le v enotah, pač pa je bila tudi stacionarna, saj so od julija 1944 ustanovili tri manjše bolnice. Dostopni so bili tudi zdravniki. Zanimivo je poglavje o sodstvu, saj kaže na velika nihanja v kaznovalni politiki v razmeroma kratkem času. Pri štabu odreda je deloval senat vojaškega sodišča IV. operativne cone. Poleti je bilo v kazenskih obravnavah obsojenih na smrt kar 21 obtožencev, jeseni v 168 razpravah niti eden. Večino obtoženih so predstavljali dezertjerji, ki jih je bilo na Kozjanskem kar veliko, npr. med ofenzivo jeseni 1944 kar 400. Odred je imel več vojaških bataljonskih glasil, posebno pa so bile pomembne godbe.

Omenimo še sistematično pripravljanje na nemško razsulo in s tem povezano pričakovanje množične vključitve nemških vojakov v odred (načrti za organizacijo tujerodnih enot!), ustanovitev Avstrijske čete in prestop v partizansko vojsko okoli 120 kozakov 5. maja.

Četrty del tvorijo priloge. Pomemben je zlasti obsežen, 3495 borcev obsegajoč seznam borcev odreda. Pri njem se je avtor, ki ga je večini tudi sestavil in obdelal, srečeval s problemom mobiliziranih rekrutov. Veliko večino teh je namreč odred takoj poslal dalje v druge enote 4. operativne cone ali celo na Dolenjsko, zato ostaja umestno vprašanje, koliko je takšne partizane sploh mogoče šteti za pripadnike odreda. Ker je podlaga seznama računalniška baza, je lahko avtor navedel nekatere zbirne podatke (izgube, starost, spol), žal le te, čeprav bi zbrano gradivo omogočilo še kakšno. Tako je pri starostni strukturi opazen velik delež najmlajših letnikov 1925, 1926, 1927 in mlajših, kar 20 odstotkov, kar kaže na

ciljno skupino splošne mobilizacije, saj je bil velik del nekaj let starejših letnikov vpoklican v nemško vojsko.

Avtorjevo splošno vojaško znanje mu je omogočilo, da stvarno presoja in tudi oriše posamezne boje, pa tudi razmerja med sestavinami monografije so pretehtano zastavljena. V pisanju je konkreten, vsa vojaška dejanja so podprta z imeni in priimki, sodbe in zaključke utemeljuje z znanstvenim aparatom, povečini iz primarnega gradiva partizanskega in nemškega izvora. Pri navedbah arhivskih ustanov moti navajanje starih imen; v dobi računalnikov posodobitev imen terja sila malo časa in truda.

Damijan Guštin

R o y F . F o s t e r: *Modern Ireland 1600-1972*. London, Penguin Books 1989. 596 strani + 92 strani prilog.

V uvodu je Foster (rojen 1949, 1988-1991 je predaval moderno britansko zgodovino na londonski univerzi, od 1989 član Britanske akademije, zdaj predava irsko zgodovino v Oxfordu) napisal, da ni imel namena objaviti izčrpne irske zgodovine, ampak jo pregledno predstaviti in interpretirati, ne da bi ob tem pretirano poudarjal osrednjo angleško os. Uporabil je mnoge dostopne vire in pogosto citiral ekonomsko statistiko ter dosledno navajal nacionalno književnost v ilustracijo (npr. str. 167-184). Plastično je naslikal irsko zgodovino in njen vsakdanjik, politični razvoj pa je puščal nekoliko v ozadju. Tako je nastal zanimiv in obsežen tekst, vendar je tak slog pisanja težje povzemati.

Moderna irska zgodovina se začne pred letom 1600, ko so še vladali Tudorji (Henrik VIII. se je 1542 oklical za irskega kralja) in je upor Hughha O'Neilla zapustil vidnejšo sled. S katoliško religijo in svojim jezikom so se Irci upirali Angležem v času buržoazne revolucije in Cromwellove republike. Upor irskega plemstva v oktobru 1641 je bil krvavo zatrt. Oliver Cromwell je odločilno vplival na irsko vojno in ostro posegel v nadaljnji razvoj tudi s konfiskacijami in naseljevanjem nekdanjih vojakov. To problematiko zgodovinar Foster posebej poudarja in kritično ovrednosti tozadevno historiografijo (str. 101-113). Če so Irci še imeli v uporniškem letu 1641 60 % zemljiške posesti, so jo pod Cromwellom imeli le okoli 9 % in po restavraciji 20 %. Čas pa ni bil preveč naklonjen Ircem ob koncu 17. stoletja v času Jakoba II. in protestanta Viljema Oranskega. Tudi kasneje je Westminster suvereno obvladoval Irsko. Francoska buržoazna revolucija odmeva tudi na Irskem. Leta 1798 je prišlo do krvavega upora proti protestantom, ki je bil zadušen z vsemi sredstvi, leta 1801 pa je bilo proglašeno Združeno kraljestvo Velike Britanije in Irske.

Gospodarski tokovi so razumljivo naravnani na Anglijo: ovce, volna, konji, govedo in ribe tvorijo 80 % irskega izvoza; uvažajo pa predvsem živež, volneno blago, platno in svilo, tobak, premog in železnino. Tudi v 18. stoletju je kmetijstvo glavna gospodarska panoga, kljub pogostim slabim letinam. Parni stroji se